

ZINĀTNISKIE RAKSTI

<https://doi.org/10.22364/lviz.112.01>

TRADICIONĀLĀ APĢĒRBA NOVADU IZVEIDES VARIANTI. LATGALES PIEMĒRS*

Ieva Pīgozne

Dr. art., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, pētniece.
Zinātniskās intereses: latviešu apģērba vēsture; strādā pie monogrāfijas par tradicionālo apģērbu Latgalē 19. gadsimtā.

Latviešu apģērba vēstures pētnieki vairākkārt izstrādājuši 19. gadsimtā valkātajā tradicionālā apģērba daļījumu nelielos novados un tam atbilstošas novadu kartes. Balstoties uz šajos novados saglabātajām tradicionālā apģērba daļām un izceļot atšķirīgo, veidoti novadu tautastērpi. Pētījuma mērķis ir izziņāt novadu iedalījuma tapšanas gaitu un pamatotību attiecībā uz Latgales tradicionālo apģērpu. Lai noskaidrotu, kā šādi novadi izveidoti, pētītas līdz šim tapušās novadu kartes, izsekots novadu pamatojumos lietotajai argumentācijai un analizēts, cik unikālas un kādā laika posmā izteiktas ir tās pazīmes apģērbā, pēc kurām Latgalē nošķirts katrs novads. Secinājumi ļauj pārskatīt līdzšinējo uz ģeogrāfiskām atšķirībām fokusēto pieeju tradicionālā apģērba izpētē.

Atslēgas vārdi: latviešu tradicionālais apģērbs, 19. gadsimts, novads, karte.

IEVADS

Teju katrā lielākā pētījumā par tradicionālo apģērpu Latvijā pētījuma autori piemin īpašus novadus, kuros apģērbam raksturīgas noteiktas iezīmes. Šie novadi parasti ir mazāki par kultūrvēsturiskajiem novadiem, un uz tajos saglabājušos tradicionālā apģērba daļu pamata veidoti šo novadu tautastērpi. Pētījuma mērķis ir izziņāt novadu iedalījuma tapšanu un pamatotību attiecībā uz Latgales tradicionālo apģērpu. Lai noskaidrotu, kā

* Raksts sagatavots Eiropas Reģionālās attīstības fonda finansētā pēcdoktorantūras pētniecības projekta Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/092 “Apģērba attīstība Latgalē 19. gadsimtā” ietvaros.

šādi novadi izveidoti, pētītas līdz šim tapušās novadu kartes, izsekots izmantotajai argumentācijai un analizēts, cik unikālas un kādā laika posmā izteiktas ir tās pazīmes apgērbā, pēc kurām Latgalē nošķirts katrs novads.

Ar nosaukumu “Latgale” šī pētījuma ietvaros apzīmēti trīs latviešu apdzīvotie apriņķi Vitebskas guberņā 19. gadsimtā. Tie seši pagasti, kuri ietilpa Pleskavas guberņā un starpkaru periodā tika iekļauti Latvijas Republikā, pētījumā nav analizēti, jo diemžēl muzeju krātuvēs apgērba gabalu no tiem nav. Pētījuma avotu bāzi veido Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (turpmāk LNVM), Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja (turpmāk LEBM), Latgales Kultūrvēstures muzeja (turpmāk LKM) un Igaunijas Nacionālā muzeja (turpmāk ERM) krājuma priekšmeti, to skaitā apgērba daļas un Pieminekļu valdes ekspedīciju materiāli, publicētie rakstītie un ikonogrāfiskie avoti. Citos Latgales muzejos un Pleskavas Valsts apvienotajā vēstures, arhitektūras un mākslas muzejā – rezervātā šī pētījuma vajadzībām noderīgus materiālus nav izdevies atrast.

Latviešu tradicionālā apgērba novadu iedalījuma izveide līdz šim nav pētīta. Tās izpēte uzsākta, saskatot ierobežojumus apgērba pētniecības procesā, kādus rada pieturēšanās pie novadu dalījuma, un rodoties šaubām par novadu izveides pamatotību.

TRADICIONĀLĀ APĢĒRBA LIECĪBAS UN TO (NE)NONĀKŠANA MUZEJU KRĀJUMĀ

Liela daļa 19. gadsimta apgērba valkāšanas un izgatavošanas tradīciju ir zudusi. Tomēr daļu no tām iespējams pētīt un rekonstruēt pēc saglabātajiem avotiem – apgērba daļām, zīmējumiem, fotogrāfijām un aprakstiem. Kopš 20. gadsimta 20. gadiem tradicionālā apgērba pētnieki un popularizētāji ir vairākkārt veidojuši novadu kartes, iezīmējot Latvijas teritorijā robežas, kuru ietvaros 19. gadsimtā valkāts katram novadam raksturīgs apgērbs. Tomēr līdz brīdim, kamēr tradicionālā apgērba valkāšana tika iedalīta novados, attēlojot tos uz kartes,

katrā no to radišanas posmiem procesu ietekmēja iesaistīto cilvēku izvēles.

Vispirms jau paši 19. gadsimta apģērba valkātāji ietekmēja to, kuri apģērba gabali saglabājās un kādu iemeslu pēc. Lielākā daļa apģērbu diemžēl nesaglabājās, jo tika novalkāti, pāršūti, izlietoti bērnu autiņos, lupatās vai tieši otrādi – kā labākais, kas cilvēkam bija, nonāca kopā kopā ar savu valkātāju. Daļa saglabājās tāpēc, ka netika novalkāti (nebija ērti, nepatika vai – tieši otrādi – tika ļoti taupīti utt.), daļa saglabājās nejaušības pēc. Apģērba nolietošanās, otrreizējas izmantošanas un citi saglabāšanas un nesaglabāšanās aspekti iztīrāti atsevišķā rakstā.¹

Nākamajā notikumu attīstības posmā, kad tradicionālais apģērbs vairs netika valkāts, atsevišķi priekšmeti nonāca muzejos. Rīgas Latviešu biedrības un Pieminekļu valdes ekspedīcijas, kuru laikā tika vākti priekšmeti, nesavāca visus saglabājušos priekšmetus. Ekspedīcijām nepietika jaudas, laika un finansējuma apmeklēt visas lauku sētas. Tāpat tām bija savas prioritātes un vēlmes attiecībā uz to, ko meklēt, ko vākt, ko neņemt.² Pieminekļu valdes dokumentācija liecina, ka ekspedīcijas vispirms meklēja greznas, savdabīgas un latviskas lietas. Tātad prioritāte bija goda, nevis ikdienas apģērba gabals, neredzēts, nevis tāds, kāds jau bija savākts kaimiņu pagastā vai kādā no agrākām ekspedīcijām. Turklāt pat gadījumos, kad priekšmeti bija saglabājušies, tos neņēma, ja tie neatbilda sava laika priekšstatiem par latviskumu.

To apliecina šāds piemērs. Rakstītajos vēstures avotos, sākot ar 1845. gadu, vairākkārt pieminēti Latgalē populāri raibas, krāsainas kokvilnas lakati un priekšauti.³ Muzeju krājumos tādu nav. Vispirms tāpēc, ka raiba, krāsaina kokvilna tika uzskatīta par neatbilstošu latviskajai gaumei, un arī tāpēc, ka jau 1923. gadā tika nolemts, ka latviešiem priekšauti pie goda tērpa nepiedien.⁴ Pieminekļu valdes ekspedīcijas, kas darbu Latgalē uzsāka 1925. gadā, ievēroja šo ideoloģisko nostāju. Tādējādi LNVM krājumā priekšautu ir ļoti maz – no Latgales tikai 20. Iespējas izziņāt, cik daudzi priekšauti bija saglabājušies vēl pirms

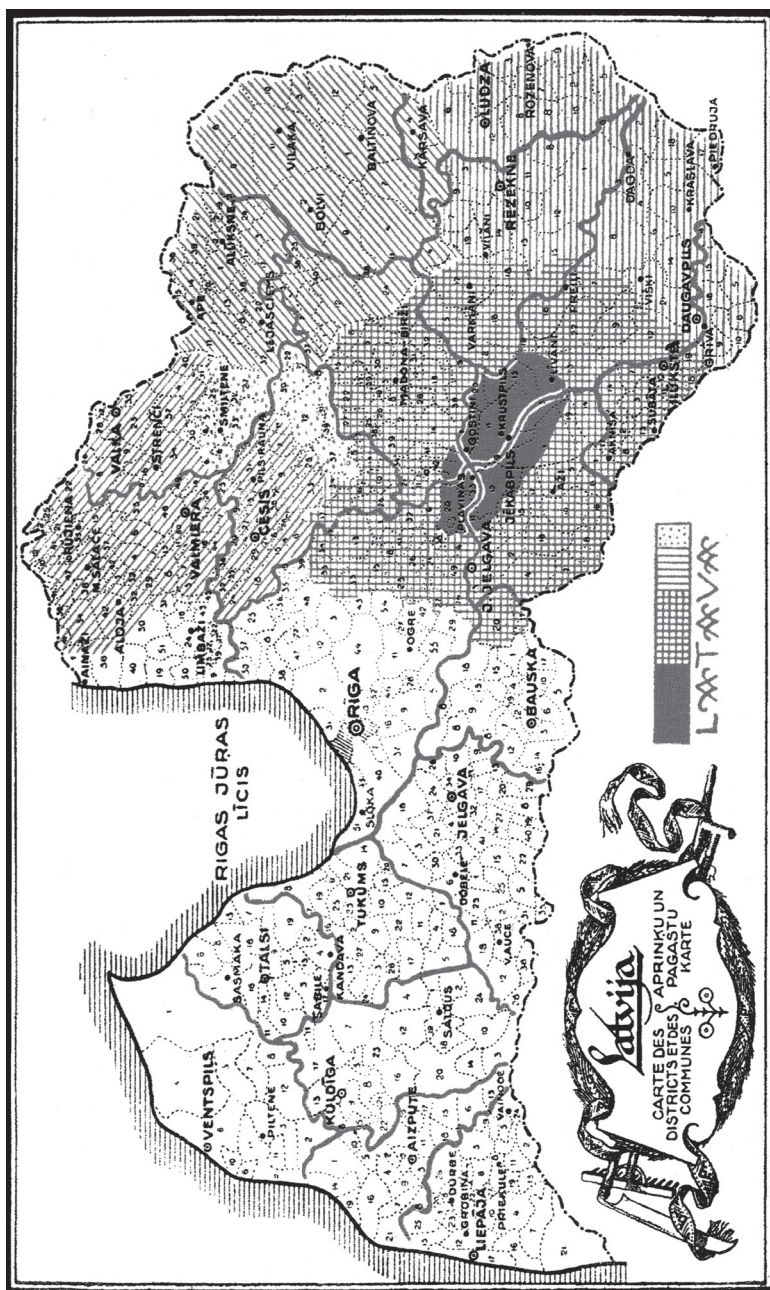
100 gadiem un cik daudzus no tiem nepaņēma muzejam, diemžēl irniecīgas. Tradicionālais apģērbs kā ierocis cīņā par latviešu kā senas un bagātas kultūras tautas apliecinājumu izmantots teju visos starpkaru perioda izdevumos, kas veltīti latviešu tērpiem. Tādējādi ideoloģiskie apsvērumi deformējuši vēstures liecību vākšanas, izpētes un popularizēšanas procesu.

Balstoties uz iepriekš minētajiem gadījuma, izlases un ideoloģisku apsvērumu vārdā muzejā nonākušajiem priekšmetiem, kuri pārstāv diezgan plašu laika posmu – no 18. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta sākumam, starpkaru periodā no tiem tika izveidoti novadu tērpi. Tolaik gan netika īpaši ņemti vērā rakstītie un ikonogrāfiskie vēstures avoti, tāpat netika ievērota hronoloģija jeb apģērba gabalu piederība noteiktam valkāšanas laikam.⁵ Toties tika ņemti vērā tādi argumenti kā greznums, latviskums un atšķirības starp pagastiem un novadiem. Kopsolī ar šiem procesiem tika izveidotas arī vairākas apģērba novadu kartes.

TRADICIONĀLĀ APĢĒRBA NOVADI UN KARTES

Pirmais dedzīgākais ģeogrāfisko atšķirību apģērbā aizstāvis bija etnologs un rakstnieks Miķelis Skruzītis (1861–1905),⁶ taču līdz atsevišķu novadu izdalīšanai un to kartografēšanai tika noņākts starpkaru periodā, kad pirmo apģērba tradīciju karti izveidoja mākslinieks Rihards Zariņš (1869–1939).⁷ Viņš tradicionālā apģērba liecībās meklēja latvisko, turklāt, vadīdamies galvenokārt pēc mākslinieciskās gaumes, iezīmēja arī latviskuma centru, izvirzot koncepciju par Latavu un Krustpils apvidu kā tās centru. Tāpat viņš meklēja savdabīgas iezīmes, kas katrā vietā būtu atšķirīgas no citiem. Kā galveno kritēriju novadu robežām viņš izvirzīja villaiņu rotājumus. (Šeit un turpmāk raksta autores pasvītrojumi.)

Lai būtu parocīgāki runāt par to lielo Latvijas daļu, kas gan savos atsevišķos novados uzrāda arī dažas raksturīgas vietējas īpatnības, tomēr visumā sastāda vienu lielu radniecisku vienību, pieturēsimies pie nosaukuma Latava. [...]



1. att. Rihards Zariņš. Latvava. No: Rihards Zariņš (red.) (1990). *Latvju raksti = Ornement letton: Tautas maksla uzvalkos, audumos, būvēs, podniecībā utt. Pēc materiāliem valsts un privātos krājumos.* 2. sēj. Paris: Le livre letton, 1. lpp.

Tumšākais zaļais plankums apzīmē šā izplatījuma kultūras centru, krustotās līnijas – kultūras centra ietekmes stipru izstarojumu, un vienkāršās paralēlās līnijas – tos apgabalus, kas gan visumā pieskaitāmi pie Latavas, tomēr kā nomales un pierobežas apgabali jau uzrāda arī zināmu ietekmi no kaimiņu tautām. [...]

Savu kultūrālo pārsvaru Krustpils apgabals ir uzturējis pat līdz mums daudz tuvākiem laikiem. Nekur Latvijā nav uzglabājušās, piemēram, tik grezni izrakstītas jaunākā laika villaines, šis latviešu sieviešu uzvalka visraksturīgākais piederums, kā Krustpils apgabalā. [...]

Krustpils tagadējo laiku villaiņu valkāšanas veids sastopams visā Latavā, tāpat pāri Daugavai Sēļu zemē, Zemgalē, pie tāmniekiem un Alsungā, tā tad pilnīgi visā tagadējā Latvijā, izņemot kursu pagastus Lejas-Kurzemē. Šis villaines valkāšanas veids tamdēļ uzskatāms par tipiski latvisku.⁸

Riharda Zariņa izdoto “Latvju rakstu” padziļinātu analīzi publicējusi Aija Jansone, norādot uz izdevumā pieļautajām kļūdām, kā arī laikabiedru pausto Zariņa Latavas koncepcijas kritiku.⁹ Tomēr par to, ka šī koncepcija atzīta par ja ne atbalstāmu, tad vismaz pieļaujamu, liecina “Latvju rakstu” atkārtotie izdevumi. Būtiski atzīmēt, ka Zariņš atsaucas uz *Krustpils un apkārtnējos pagastos savākto bagātīgo etnografisko materiālu*¹⁰ kā apliecinājumu šī novada izcilībai, taču neievēro, ka bagātīgais materiāls norāda uz to, ka no citām vietām Latvijā priekšmeti retāk saglabājušies vai nav savākti, tādējādi neļaujot spriest par kopējo situāciju. Tajā pašā laikā vērtīgs ir viņa novērojums par villaini un tās valkāšanas veidu kā kopīgu tradīciju gandrīz visā Latvijas teritorijā.

1930. gadā pilnīgi citu karti izveidoja Valsts vēsturiskā muzeja vadītājs, etnogrāfs un kartogrāfs Matīss Siliņš (1861–1942), kurš arī pats 20. gadsimta sākumā bija devies ekspedīcijās vākt materiālus toreizējam Rīgas Latviešu biedrības muzejam. Šajā kartē ir 23 novadi, no kuriem Latgales teritorijā un nedaudz ārpus tās iekļaujas seši.¹¹ Tomēr, kā liecina Matīsa Siliņa darbības pētnieku apraksti, viņš uzrādīto novadu savdabību faktiski



2. att. Latvija etnogrāfiski pēc tautisko uzvalku un rotas lietu līdz šim ievāktiem materiāliem. Etnogrāfiskais materiāls Matīsa Silīņa apstrādājumā. Rīga, 1930. LNVM (CVVM 249960)

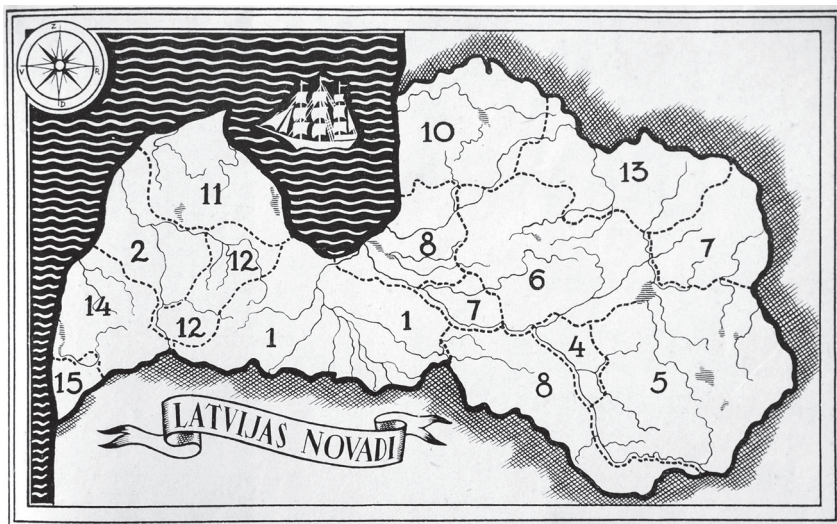
pats veicināja: *Dodamies uz dažādiem Latvijas apgabaliem vākt muzejam priekšmetus, viņš lielākoties izvēlējās nevis ikdienas sadzīves priekšmetus un apģērba piederumus, bet gan īpašas, greznas un konkrētam novadam raksturīgas lietas. Šāda izvēle tolaik bija raksturīga lielākajai daļai 19. gs. beigū un 20. gs. sākuma etnogrāfisko priekšmetu kolekcionāriem.*¹²

*Matīss Siliņš uzstājīgi pieprasīja izcelt īpašo, kas ir katra novada tekstilijās un cita materiāla darinājumos.*¹³

Arī Matīsa Siliņa izveidoto karti, vairāk gan tai atbilstošo sistēmu muzeja krājumā un pieņemtos novadu nosaukumus, kritizēja laikabiedri.¹⁴

Arheologa un etnogrāfa Adolfa Karnupa (1904–1973) un aušanas meistares Elgas Kivickas (1905–1970) sagatavotajā izdevumā “Novadu tērpi” ievietota apģērba tradīciju novadu karte ar 15 novadiem,¹⁵ kura turklāt atbilst atsevišķi izdoto burtnīcu saturam un numerācijai. Pēc uzrādītajiem novadiem, izceļot atšķirības, veidoti arī tautastērpa komplekti. Ne priekšvārdā, ne ievadā autori nesniedz pamatojumu šādam novadu dalījumam, vien atzīst, ka izdevums sagatavots par goda tērpiem, nepievēršot uzmanību ziemas un darba apģērbam.¹⁶ Šajā kartē Latgales daļa sadalīta trijos novados – ziemeļu, dienvidu un Krustpils apkārtnes apgabalā. Jāatzīmē, ka Latgales rietumu daļa iekļauta Vidzemē. Kaut arī “Novadu tērpi” laikabiedru kritiku neizpelnījās vai nepaspēja izpelnīties un par to popularitāti liecina atkārtotie izdevumi un plašais lietojums tautastērpu izgatavotāju lokā, šī izdevuma zinātniskā kvalitāte atpaliek no Karnupa 1936. gadā publicētā apģērba vēsturiskās attīstības pārskata, kurā nekādas novadu robežas autors neiezīmē.¹⁷

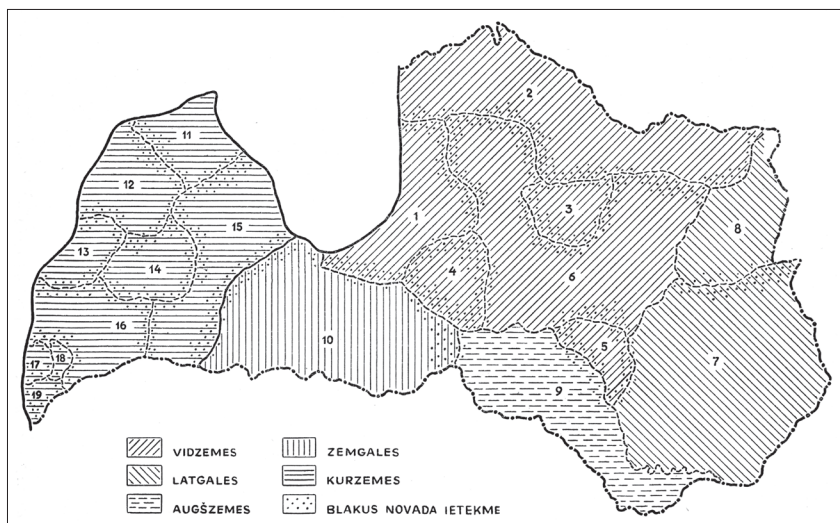
Paralēli jau pieminētajām kartēm savu novadu karti piedāvājis arī literatūrzinātnieks un etnogrāfs Jānis Niedre (1909–1987). Vispirms viņš, vēl būdams Valsts vēsturiskā muzeja darbinieks, 1931. gadā publicējis apskatu “Sievietes apģērbs Latvijas atsevišķos novados”, izdalīdams 29 novadus, no kuriem Latgales teritorijā pilnībā vai daļēji iekļauti seši.¹⁸ Novadu savdabība meklēta sieviešu goda apģērbā, bieži vien kā būtiskākos raksturlielumus



3. att. Latvijas novadi. No: [Adolfs Karnups, Elga Kivicka] (1939). Ievads. *Novadu tērpi*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības kamera, IX lpp.



4. att. Jānis Niedre. Latvijas PSR etnogrāfisko novadu karte. No: Jānis Niedre (1946). *Latvju raksti*, I. Rīga: VAPP

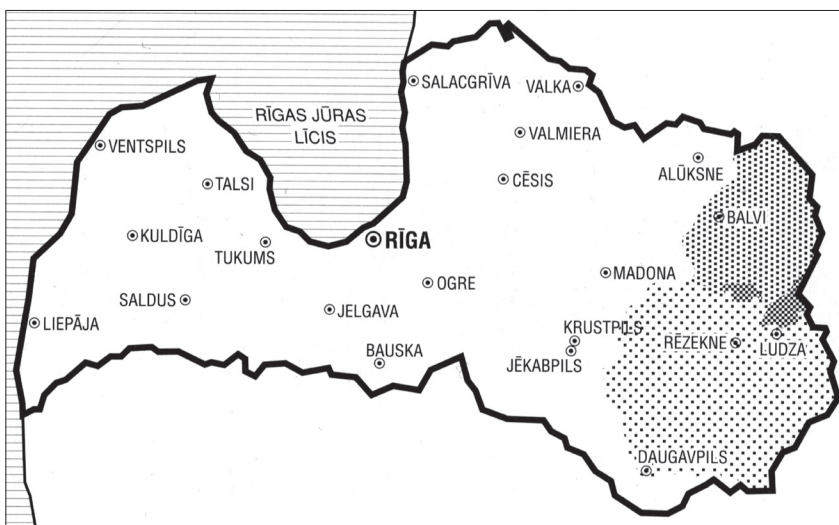


5. att. Mirdza Slava. Latviešu apģērbu kompleksi un to lokālie varianti 19. gs. sākumā. No: Mirdza Slava (1966). *Latviešu tautas tērpi* (Arheoloģija un etnogrāfija, VII). Rīga: Zinātne, 21. lpp.

izceļot krāsu salikumu un ornamentu. Būdam vien 22 gadus vecs un strādādams Matīsa Siliņa vadītajā muzejā, sākotnēji novadu dalījumā Niedre acīmredzami ietekmējies no Siliņa uzskatiem un izstrādātās sistēmas. Taču jau tad viņš atzinis: *Tomēr dažas kopīgas pazīmes mēdz būt arī vairākiem apvidiem kopā, veidojot lielākus novadus. Visa Latvija sadalāma divi pusēs: austrumos un rietumos.*¹⁹

Niedres vērojums par to, ka starp dažādiem apgabaliem vairāk kopīga nekā atšķirīga, rezultējies viņa izstrādātajā deviņu novadu kartē, kura publicēta 1946. gadā izdotajos “Latvju rakstos”.²⁰ Tā ir ievērojams pretstats iepriekšējām sīki iedalītajām kartēm, jo lielā daļā Latvijas novadi nav izdalīti. Latvijas austrumu daļa attēlota kā viens liels novads, kurā atsevišķu savdabīgu saliņu veidā iezīmēta Lielvārdes, Piebalgas un Krustpils apkārtnē.

Divdesmit gadus vēlāk citu karti ar 19 novadiem publicēja etnogrāfe Mirdza Slava (1924–2001) savā grāmatā “Latviešu tautas tērpi”, kas izdota 1966. gadā.²¹ Šī karte koriģē to iedalījumu,



6. att. Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte. [Latgales novadu karte]. No: Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte (sast.) (2003). *Latviešu tautas tērpi*. III sēj.: Zemgale, Augšzeme, Latgale. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 178. lpp.

kuru radīja Karnups un Kivicka, publicēdami tērpus 15 burtnīcās. Runājot par apgērba iedalījumu novados, Slava rosināja visas Latvijas tērpus iedalīt piecos kompleksos (Kurzeme, Zemgale, Augšzeme, Latgale, Vidzeme), kuru robežas lielā mērā sakrīt ar seno cilšu apdzīvotības robežām. Viņa rakstīja: *Šo piecu pamatkompleksu ietvaros iespējams izdalīt vairākus lokālus variantus (novadus), kas izveidojušies 19. gs. [...] (Vīriešu apgērba īpatnības izdalītas tikai piecos kompleksos.) Izveidojot kompleksus, ņemtas vērā visas apgērba daļu īpatnības, kā piegriezums, tā arī ornamenti; lielāka nozīme šai ziņā ir krekla īpatnībām [...] Par pamatu tērpa rotājuma analīzei ņemts goda apgērbs, jo tā rotājums ir visbagātākais.*²²

Sniegtajā pamatojumā redzams, ka sīkāk novadi iedalīti, galvenokārt balstoties uz sieviešu goda kreklu atšķirībām, tomēr monogrāfijas tekstā liela uzmanība pievērsta arī sieviešu goda brunču īpatnībām.

Visbeidzot Latvijas tradicionālā apgērba novadu kartes iekļautas 1995.–2003. gadā trīs sējumos iznākušajā LNVM

Etnogrāfijas nodaļas sagatavotajā izdevumā “Latviešu tautas tērpi”. Tur Latgalē iezīmēti Ziemeļlatgales un Dienvidlatgales novadi,²³ savukārt Krustpils novads pieskaitīts Vidzemei, bet kartē diemžēl neprecīzi attēlots un atdalījies no pašas Krustpils.²⁴

Izdevuma autore etnogrāfes Zīle Bremze, Velta Rozenberga un Ilze Ziņģīte nepamato Krustpils apkārtnes iekļaušanu Vidzemē, tikai piemin, ka novada sieviešu apģērbā raksturīgi īpatnēji krekli ar krāsainas dzijas izšuvumu, rūtaini brunči un Vidzemei tipiskās torņa cepures. Autore atzīst, ka krekli ar krāsaino izšuvumu darināti pēc 18. gadsimta (un 19. gadsimta sākuma) modes, kamēr rūtainie brunči modē bijuši daudz vēlāk (19. gadsimta vidū un otrajā pusē). Tomēr piedāvātajās tērpu komplektācijās arvien vērojama hronoloģiskā nesakritība. Lai Krustpils novadu vispār izdalītu atsevišķi, autore piemin tam raksturīgās Krustpils tipa villaines.²⁵ Ziemeļlatgalē kā galvenās novada atšķirīgās pazīmes uzrādīti sieviešu goda krekla rakstainā triniša audums un izrakstītie uzpleči, kā arī balta auduma brunči ar rotājumu apakšmalā.²⁶ Atzīmēts, ka Dienvidlatgalē šādu kreklu un brunču nav, taču tajā pašā laikā pieminēts: *Latgales brunču atšķirības iezīmējas nevis pēc to darināšanas vietas, bet gan pēc laika posmiem, kad tie darināti.*²⁷

Tradicionālā apģērba novadu kartēšanas pārskats liecina, ka divu vienādu iedalījumu nav bijis. Katrā nākamajā izdevumā autori piedāvājuši atšķirīgu novadu dalījumu, turklāt parasti nav paskaidrojuši, pēc kādiem principiem novadu robežas iezīmētas. Nereti ir pieminēts, pēc kādiem apģērba gabaliem kā raksturīgiem kādam novadam vilktas robežas. Tādējādi redzams, ka autori balstījušies uz sieviešu goda tērpa sastāvā esošu apģērba gabalu dizaina atšķirībām (piemēram, villaiņu rotājumu un valkāšanas veidu, apģērba krāsām, ornamentu, kreklu piegriezumu, audumu), tomēr ne vienmēr vienām un tām pašām. Šī situācija vedina domāt, ka tradicionālā apģērba dalījums novados nav nemaz tik uzskatāms un pārlicinošs, ar to saistās neskaidrības un metodoloģiskas problēmas, jo vienotu vai skaidri definētu kritēriju, pēc kuriem iedalīt novadus, nekad nav bijis.

NOVADU PAZĪMJU ANALĪZE SASAISTĒ AR AVOTU
LIECĪBĀM

Tuvāk apskatot pazīmes, pēc kādām sīkāk dalīta Latvijas teritorija un īpaši Latgale, iespējams veikt padziļinātu to analīzi hronoloģiskā un ģeogrāfiskā kontekstā sasaistē ar avotu liecībām.²⁸

Zariņš, kā arī Bremze, Rozenberga un Ziņģīte par vienu no izteiksmīgiem un grezniem apģērba elementiem, pēc kuriem iezīmēt Krustpils novadu, uzskata tā dēvētās Krustpils villaines. Tās ir uz balta, trinīti austa vilnas pamata darinātas villaines ar raksta joslām galos un malās svītru, kātu, ķēžu, klājdūriena un citu dūrienu tehnikā, kurām malās un galos var būt pievienoti celu apaudi ar izlasīto rakstu. Šo villaiņu darināšanas un valkāšanas laiks Latvijas teritorijā ir 18. gadsimta pēdējā trešdaļa un 19. gadsimta pirmā puse.²⁹ Krustpils villaines padziļināti pētījusi etnoloģe Aija Jansone, iezīmējot arī līdz mūsdienām muzeju krātuvēs saglabājušos villaiņu izplatības areālu. Tas iekļauj lielu daļu Latgales, Sēlijas un Austrumvidzemes pagastu.³⁰

Ilze Ziņģīte rakstā par sēļu kultūras elementiem tradicionālajā apģērbā tuvāk analizējusi ne tikai Krustpils villaiņu, bet arī kreklu ar krāsainajiem izšuvumiem, uz sarkanās pamatnes darināto ziļu vainagu, rakstaino jostu, kā arī zeķu un cimdu ar krāsainu ornamentu izplatību. Visiem šiem apģērba piederumiem sniegtas izplatības areālu kartes, kurās redzams, ka neviens no tiem nav sastopams tikai Krustpils pagastā, jo tādi saglabājušies no visai attālām vietām. Kaut arī Ziņģīte argumentē, ka šo priekšmetu lietošanas un tā dēvēto sēlisko izlokšņu areāls sakrīt, tomēr kartes šo pieņēmumu neapstiprina.³¹ Katram no pieminētajiem apģērba gabaliem uzrādītas viena vai vairākas savstarpēji nesaistītas valkāšanas teritorijas, kuras lielākoties izvietojušās Vidzemes austrumu un dienvidu daļā, Latgales rietumos un Sēlijā. Attiecībā uz visu rotāto un nerotāto villaiņu valkāšanas veidu jāpiebilst, ka tāds tiešām pazīstams visā Latvijas teritorijā, ar nelielu izņēmumu Dienvidkurzemē, kā jau atzīmējis Zariņš.

Tajā pašā laikā būtiski atzīmēt, ka no Krustpils un tai tuvākajiem pagastiem Ungurmuižas un Vīpes villaines saglabājušās samērā lielā skaitā, jo no 19. gadsimtā Vitebskas guberņā iekļautajiem trijiem apriņķiem tieši no Krustpils apkārtnes priekšmeti muzejos nonākuši visvairāk. Tas var būt skaidrojams ar to, ka šajos pagastos dzīves līmenis bija nedaudz augstāks un tāpēc cilvēki senākus apģērba gabalus ne vienmēr bija spiesti pilnībā novalkāt vai izmantot atkārtoti,³² bet tos varēja saglabāt arī kā piemiņu. Par to, ka tieši izšūtās Krustpils villaines glabātas kā piemiņa no kādas sen aizgājušas radnieces, stāsta gandrīz visi teicēji, no kuriem šīs villaines iegūtas Pieminekļu valdes ekspedīciju laikā 1925.–1927. gadā. Piemēram, Daugavpils apriņķa Rudzātu pagastā Odums Klaužs 1927. gadā nodevis Pieminekļu valdei villaini, par kuru pierakstītas ziņas: *Villaines vecums vairāk par 100 gadiem. Darinājusi Oduma Klauža mātes vecmāte. [...] Ir zināms, ka Oduma Klauža vecmāte mantojusi no savas mātes, kura to, kā domājams, arī audusi, kaut gan skaidru ziņu par to trūkst. A. Klauža vecmāte mirusi 1926. gadā, sasniedzot 96 gadu vecumu. Sīkākas ziņas par villaines izgatavošanas laiku nebija iespējams ievākt, jo īpašnieki nezināja. Skaidri gan ir zināms, ka villaini pagatavojuši Klauža dzimtas priekšteči, jo viņa tikai tamdēļ bija palikusi vēl vesela, ka tagadējie īpašnieki to turēja kā senu laiku piemiņu. Oduma Klauža vecmātei bijušas divas villaines, kuras viņa mirstot dāvinājusi saviem diviem dēliem (katram savu).*

Jau pieminēto kreklu ar krāsainas vilnas izšuvumu un iešūtiem uzplečiem kā īpašu Krustpils novada pazīmi pieminējušas ne tikai Bremze, Rozenberga un Ziņģīte, bet arī Slava.³³ No Latgales nākuši krekli ar krāsainas vilnas dzijām izšūtu stāvu apkakli un taisniem dūrgaliem LNVM krājumā ir tikai divi (Krustpils CVVM 12665 un CVVM 177640), vēl saglabājušās divas atsevišķas apkakles (Vīpe CVVM 12739, Krustpils CVVM 12744) un viena piedurkne (Krustpils CVVM 12736). Apkakle no Krustpils pēc darināšanas veida nedaudz atšķiras un ir ļoti līdzīga apkaklei Sēlijā (CVVM 12741) un krievīņu krekla

apkaklei Zemgalē (CVVM 12772). Pārējo priekšmetu rotājums līdzinās Austrumvidzemē (Cesvaine CVVM 12740, CVVM 12745) un Sēlijā valkātajiem krekliem (CVVM 12742, CVVM 12743, Dignāja – Slate CVVM 12734, Dignāja – Slate CVVM 12735). Šie nav vienīgie krekli no Austrumvidzemes un Sēlijas, kas glabājas muzeju krātuvēs, pārējiem izšuvums veidots ar baltu vai sarkanu diegu.

Būtiski atzīmēt, ka krāsainas vilnas dzijas izšuvums bija populārs Eiropā 17. un 18. gadsimtā, bet Latvijas teritorijā zemnieku apģērbā tas sastopams vēl 19. gadsimta pirmajā pusē, pirms šī tradīcija izzudusi pavisam.³⁴ Tādēļ ar krāsainas vilnas dzijas izšuvumu rotātie krekli atzīstami par senākai rotāšanas tradīcijai piederīgiem nekā tie, kuri rotāti ar baltiem vai sarkaniem izšuvumiem.³⁵ Iespējams, to darināšana un valkāšana Austrumvidzemē, Rietumlatgalē un Sēlijā pastāvēja ilgāk nekā citviet, tomēr tos nevajadzētu uzskatīt par atsevišķu tradīciju. Šis rotāšanas veids sasaucas ar Krustpils villaiņu un Lielvārdes sievu cepuru rotājumu izmantotā materiāla, ornamenta un darināšanas tehnikas ziņā un drīzāk liecina par to, ka jauni apģērba rotāšanas veidi ne visur izplatījās vienlīdz ātri.

Kā vienu no Krustpils novada pazīmēm LNVM etnogrāfes min baltās sievu torņa cepures, kādas kopumā no Latgales saglabājušās piecas (Krustpils CVVM 13888, Krustpils CVVM 13889, Līvāni CVVM 13890, Līvāni CVVM 13891, Līvāni CVVM 14025). Tomēr šādas formas sievu cepures raksturīgas lielai daļai Vidzemes (Lēdurga CVVM 13882, Gaujiena CVVM 13886, Prauliena CVVM 13887, Mētriena CVVM 13866 u.c.). Līdzīgi ir ar rūtainajiem brunčiem, kuri zināmā laika posmā bijuši izplatīti ne tikai visā Latgalē, bet arī Vidzemē, Sēlijā un pat Austrumkurzemē (Kabile CVVM 6345, Kursīši CVVM 10639 u.c.). Daļa rūtaino brunču no citiem Latvijas novadiem pat šūti no “Krustpilij raksturīgā” krāsu salikuma:³⁶ sarkana pamata un zaļas, dzeltenas, baltas, melnas vai zilās, dažkārt violetas krāsas rūtīm (Skrunda CVVM 10640, Pampāļi CVVM 4875, Tūja CVVM 4601, Beļava CVVM 10418, Lēdmane CVVM 10481,

Drusti CVVM 6410), liecinot, ka šāda auduma brunči nelielu brīdi drīzāk bijuši modes nekā kāda novada piederības apliecinājums.

Runājot par brunču krāsu, tuvāk jāapskata arī Slavas un LNVM etnogrāfu izceltie baltie brunči kā īpašā Ziemeļlatgales pazīme. Vienkrāsaini brunči raksturīgi Latvijas teritorijai, sākot ar senāko – vēlā dzelzs laikmeta brunču audumu atradumiem.³⁷ Johana Kristofa Broces (*Johann Christoph Brotze*, 1742–1823) zīmējumos 18. gadsimta pēdējās desmitgadēs liecības par vienkrāsainiem brunčiem baltā, pelēkā, melnā, brūnā un tumši zilā krāsā lielā skaitā sastopamas no dažādām Latvijas vietām,³⁸ to vidū arī balti un tumši zili brunči ar rotātu apakšmalu no Viļakas. Par sievu brunčiem Viļakā Broce rakstīja, ka tie ir *zili vai balti, izšūti krāsainām pērlītēm*.³⁹ Tāpat meitu brunči ir *zili vai balti, kas apakšā krāsaini izšūti*.⁴⁰

Sākot ar 18. gadsimta pēdējo ceturtdaļu, Rīgā un tās apkārtnē, bet vēlāk arī citviet pamazām sāka darināt svitrainus brunčus,⁴¹ un 19. gadsimtā vienkrāsainu brunču popularitāte samazinājās. Tā kā LNVM krājumā no citām Latvijas austrumu puses vietām vienkrāsaini brunči nav saglabājušies, izplatījies priekšstats, ka tā ir Ziemeļlatgales savdabība. Ziņģīte pat izteikusi pieņēmumu, ka tumši zilie un baltie brunči, kādus zīmējis Broce un kādi glabājas muzeja krājumā, pieder somugru apģērba darināšanas tradīcijām un tādējādi, iespējams, pārstāv somugru apģērbu.⁴² Tikai vieni no LNVM krājumā esošajiem četriem baltajiem brunčiem ir no vilnas (Šķilbēni CVVM 10825), kamēr pārējie trīs no lina (Liepna CVVM 10826, Šķilbēni CVVM 27409, Balvi CVVM 27603) un tātad visdrīzāk ir vasaras brunči, kādiem līdzīgus darināja un vasarā valkāja daudzviet. Poļu etnogrāfe Stefānija Uļanovska, kas ilgāku laiku dzīvojusi Rēzeknes apriņķa Viļānos, par 19. gadsimta pirmās puses latgaliešu sieviešu brunčiem rakstīja: *Brunčus šuva no pelēka (vai arī siltam laikam – no balta) ar stikla zīlīšu joslu lejā rotāta vilnas auduma*.⁴³

Aprakstā norādīts, ka balti brunči raksturīgi pie vasaras apģērba, tādēļ, iespējams, tie bijuši no lina. Pieminēkļu valdes

1927. gada ekspedīcijas materiālos no Daugavpils apriņķa Vārkaņas pagasta atrodas O. Kalēja pierakstītas ziņas par lindrakiem: *Pagastā vecāki lindraki gareniski strīpaini. Vēl valkāja vienā krāsā – zilus lindrakus. [...] Lindraki bija vilnaini. Laulājamie lindraki bija balti. [...] Laulājamie lindraki no linu dzijas, arī no vilnas.*

Iespējams, ka muzeja krājumā esošie Ziemeļlatgales baltie brunči saglabājušies tādēļ, ka to valkāšana nedaudz ieilga, varbūt tāpēc, ka diviem no tiem ir bagātīgi rotāta apakšmala un tie paturēti par piemiņu, līdzīgi kā citi rotāti apģērba gabali. Tajā pašā laikā ikonogrāfiskās liecības par baltu brunču valkāšanu 19. gadsimta sākumā atrodamas arī ārsta un vēsturnieka Oto Hūna (*Otto von Huhn*, 1764–1832) 1822. gadā apkopotajos materiālos. Tie liecina, ka baltus brunčus ar piešūtu augšdaļu valkājušas kuršu ķoniņienes, bet baltos brunčos ar sarkanu apakšmalas rotājumu tērpusies Tukuma apkārtnes jaunava.⁴⁴ Tādējādi baltu brunču valkāšana Ziemeļlatgalē, iespējams, ir tāda pati ilgāk saglabājusies 18. gadsimta un 19. gadsimta sākuma tradīcija kā krāsainiem vilnas izšuvumiem rotāti krekli Krustpils apkārtne un izrakstītās villaines lielā daļā Austrumlatvijas. Par to, ka vienkrāsainus brunčus nomainīja svītraini, vēlāk rūtaini un vēl vēlāk atkal svītraini, liecina vairāki Pieminekļu valdes ekspedīcijās pierakstītie teicēju stāstījumi. Labs piemērs ir 1933. gadā Daugavpils apriņķa Jasmuižas pagastā L. Mazura pierakstītais: *100 gadu atpakaļ lindraki bija tumši pelēki, svētdienā un darbdienā vienādi. [...] 80 gadu atpakaļ valkāja strīpainus lindrakus, strīpas bija dažādas. Strīpas atkārtojās par 2 pirksti platu gabalu. [...] 60 gadu atpakaļ lindraki bija rūtaini un arī ļoti smalkiem kristiņiem. Krustaiņie bija iepriekš, krustaini bija ļoti smalki zaļš ar sarkanu krustots viscauri un ļoti bieži.*

Šis un līdzīgi apraksti rāda, ka 19. gadsimtā brunču mode mainījies diezgan bieži. Ne visās vietās izmaiņas notika vienlaikus, drīzāk, pateicoties jaunākajai paaudzei un cilvēku kustībai, jauninājumi ienākuši viļņveidīgi no pagasta uz pagastu. Vietām kāda senāka prakse noturējies ilgāk.

Kā vēl vienu Ziemeļlatgales apģērba īpašo pazīmi Bremze, Rozenberga un Ziņģīte izceļ sieviešu goda kreklu augšdaļas rakstaino audumu, kas austs šaurā audeklā, tāpēc kreklā iestrādāti divi paralēli tā platumi. Tāpat pie šā tipa kreklu savdabības tiek pieskaitīti ar sarkanu diegu izšūti vai rakstā izausti uzpleči. Jāpiebilst, ka tieši tāds pats rakstains audums raksturīgs arī setu kreklam Igaunijas dienvidaustrumos (ERM A 295: 28, A 295: 13, A 41: 30, A 660: 33).

No Latgales LNVM saglabājušies 64 krekli, no tiem šī pētījuma ietvaros analizēti 47. Pētījumā iekļauti seši krekli no LEBM krājuma un divi no LKM krājuma. Kartografējot 37 saglabājumus sieviešu goda kreklus pēc tos raksturojošām iezīmēm, secināms, ka iepriekš pieminētās “Ziemeļlatgales kreklu pazīmes” – rakstainā triniņā austs krekla augšdaļas audums un uzšūti uzpleči ar sarkanu izšūtu vai ieaustu rakstu – piemīt ne tikai kreklam no Liepnas, Viļakas, Šķilbēnu, Baltinavas un Bērziņu pagastiem, bet arī kreklam no Kalupes pagasta (abas pazīmes CVVM 12761 un CVVM 27275, tikai rakstains audums CVVM 12818). Daļēji šīs pazīmes piemīt arī citiem kreklam: uzšūti uzpleči ar sarkanu rakstu un sarkana vai balta diega rotājumi apkaklēs un aprocēs ir kreklam no Kārsavas (LgKM 10452) un Preiļiem (CVVM 12765), bet uzpleču vietā veidota šaura izšuvuma josla ar sarkanu diegu, imitējot uzplečus, kā arī apkaklē un dūrgalos darināts izšuvums ar sarkanu diegu ir kreklam no Vārkavas (CVVM 127284). To, ka ārpus Ziemeļlatgales ar sarkaniem izšuvumiem rotātam kreklam stāvā pēc izvēles varēja būt izmantots rakstains audums, pieminējusi arī Uļanovska: *Krekli tika darināti no mājās dažādos rakstos (piem., zvaigznītēs vai slīpi) austa auduma, atlokāmās apkaklēs bija ieausta sarkana maliņa, ko veidoja tievas līnijas vai kvadrātiņu rinda. Ap plaukstām sakrokotās piedurknes beidzās ar šaurām aprocēm, kurām bija tāds pats raksts kā apkaklei. Šāds raksts bija arī uz pleciem, bez tam uz pleciem bija arī divus pirkstus plati, no diegiem darināti mežģiņu ielaidumi ar sarkanu diegu un dažādiem ornamentiem, latviešu valodā lastouka (lastauka).*⁴⁵

Papildus iepriekš analizētajiem Krustpils apkārtnes krekliem ar krāsainas vilnas dzijas izšuvumu un jau nosauktajiem krekliem ar visām vai daļējām Ziemeļlatgales pazīmēm muzejos saglabājušies vēl tikai septiņi sieviešu goda krekli no Latgales: diviem ir piešūtie uzpleči ar knipelētām mežģīnēm (Rudzāti CVVM 12814, Preiļi CVVM 172286), vienam ir neliels izšuvums ar dabīgas krāsas baltu lina diegu (Vārkava CVVM 12790) un diviem krekliem no Izvaltas pagasta ir uzšūti uzpleči un ar sarkanu diegu rotātas aproces un šauras apkakles (CVVM 127285, CVVM 12760a). Visbeidzot divi krekli darināti no rupjāka pelēka auduma bez rotājumiem, tomēr muzejam nodoti kā goda krekli (Mērdzene CVVM 12820, Jasmuiža CVVM 12811). Par Jasmuižas kreklu turklāt ziņots, ka tas darināts 19. gadsimta 90. gadu beigās, kad goda drēbes jau piederējās pilsētas modes apģērbam. No pārējiem pagastiem kreklu muzeju krājumos nav. Tātad lielākajā daļā Latgales liecību par krekliem trūkst.

Sniegtais apskats rāda, ka liecības par krekliem nevienmērīgi pārstāv Latgales teritoriju, taču daļēji vai pilnībā Ziemeļlatgalei raksturīgās kreklu iezīmes iespējams novērot arī tālu Dienvidlatgalē. Pieļaujams, ka vairākiem krekliem, kuri muzeja krājumā ienākuši bez vietas norādes, Ziemeļlatgale vēlāk varētu būt uzrādīta tikai tāpēc, ka tiem piemīt minētās pazīmes: rakstaina auduma stāva augšdaļa un/vai ar sarkanu rotāti uzpleči. Tomēr iespējams, ka šādi krekli kādu laiku valkāti visā Latgalē, vienīgi Latgales ziemeļu daļā, kur modes ietekmes ienākušas vēlāk nekā Daugavai tuvākos apvidos, tie ilgāk saglabājušies valkāšanā un tāpēc iekļauti muzeju krājumos lielākā skaitā.

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka visā Latgalē, ieskaitot Krustpils apkārtni, saglabājušies krekli ar sarkana diega rotājumu. Pateicoties tam, kreklu dizains Latgalē 19. gadsimtā vairākas desmitgades iekļāvās plašā areālā, kur apģērba rotāšanā izmantoti sarkani izšuvumi: Igaunijā, Krievijā, Baltkrievijā, Lietuvā, Polijā. Tomēr daudziem Latgales krekliem sarkanais izšuvums papildināts ar baltu izšuvumu vai retos gadījumos veidots tikai ar baltu diegu, kāds rotājumā vairāk raksturīgs Vidzemei.

SECINĀJUMI

Krekļus rotājošo izšuvumu aspektā, tāpat kā priekšautu⁴⁶ un galvasautu rotājumā ar sarkanu un baltu diegu, kā arī kreķļu un villaiņu rotājumā ar krāsainu vilnas dziju, novērojams, ka pāreja no Vidzemes uz Latgali apģērbā nav krasa, bet notiek pamazām austrumu virzienā, dažādos apģērba gabalos ar atšķirīgu ātrumu un intensitāti zaudējot kopējas iezīmes ar Vidzemi un pamazām iegūstot vairāk kopīgu iezīmju ar ziemeļu un austrumu kaimiņiem setiem, krieviem un baltkrieviem.

Analizētie vēstures avoti liecina, ka ideju apmaiņa un modes ietekme neapstājās pie guberņu robežām. Jauninājumu ienākšanu ietekmēja lielāko pilsētu tuvums un nozīmīgākie ceļi. Latgalē lielākie ceļi bija gar Daugavu un maršrutā Pēterburga–Varšava, kurš šķērsoja Latgali cauri Kārsavai, Rēzeknei un Daugavpīlij. Spēcīgu ietekmi uz modi, arī uz zemnieku apģērbu lielākajā daļā Latvijas teritorijas atstāja reģiona metropole Rīga. Jāpiebilst, ka, salīdzinot dažādu apģērba valkāšanas tradīciju ģeogrāfisko un hronoloģisko izplatību ar Latvijas hidrogrāfisko tīklu jeb upju baseinu karti,⁴⁷ atklājas daudz kopīga. Iespējams, ka apģērba jauninājumu ieviešanā lielāka loma, nekā līdz šim domāts, bijusi ūdensceļiem, pa kuriem katru gadu pludināti koki uz Baltijas jūru un uz Krieviju.⁴⁸ Šis aspekts būtu atsevišķa pētījuma vērts nākotnē. Daļēji tas jau iezīmējies, šā raksta autorei pētot kāzu tradīcijas visā Latvijā un secinot, ka visur lielākā daļa tradīciju ir vienādas vai vismaz stipri līdzīgas. Nelielas atšķirības bija iespējams novērot starp Kurzemi/Zemgali un Vidzemi/Latgali, tātad – pa Daugavu. Taču arī abpus Daugavai pāris desmitu kilometru joslā bija vērojamas līdzības ar otrpus upei raksturīgajām tradīcijām.

Analizējot katru no tradicionālā apģērba novadu karšu autoru nosauktajām apģērba savdabības pazīmēm, pēc kurām veikts dalījums novados, atklājas, ka nav nevienas tādas pazīmes, kas būtu raksturīga tikai vienam mazajam novadam, jo tās visas aptver plašākas teritorijas. Protams, pastāv iespēja argumentēt, ka tieši konkrēto pazīmju kopums katrā vietā veido

novada savdabību, tomēr iepriekš analizētās parādības liecina, ka lielākas atšķirības vērojamas hronoloģiski. Daudzviet vienlaicīgi varēja tikt valkāti vairāki apģērba varianti, jo pāreja uz jaunmodīgāku apģērbu notika pamazām, sākot ar jauno paudzi un turīgāko sabiedrības daļu. Kas vienā pagastā jau bija izgājis no modes, citur vēl tika valkāts. Būtiski atzīmēt, ka vairāku novadu pazīmju hronoloģija nesakrīt: tā krekli ar krāsainas dzijas izšuvumu pārstāv to pašu tradīcijas posmu, kurā darinātas arī izšūtās villaines un vienkrāsaini brunči, savukārt rūtainie brunči jau piederas vēlākam laikam. Diemžēl zemnieku apģērba pētniecībā visā pasaulē tikai pēdējos pāris gadu desmitos hronoloģiskajai attīstībai tiek veltīta pastiprināta uzmanība, jo vēl 20. gadsimta pirmajā pusē valdīja uzskats, ka zemnieku apģērbs bijis statisks – laikā nemainīgs, bet modes ietekmes skārušas vien sabiedrības virsslāņa valkāto apģērbu.⁴⁹

Veicot padziļinātu pētījumu, kas balstīts uz visām avotu grupām, novērojams, ka gandrīz katram sieviešu un vīriešu apģērba gabalam ar kādu specifisku piegriezumu vai rotājumu ir savas izplatības robežas, kuras mainās dažādos hronoloģiskos vēstures posmos. Turklāt ir daudzi apģērba gabali, kuri aptver vairākus novadus un/vai sniedzās vēl tālu ārpus latviešu apdzīvotajām teritorijām.

Pētot vēsturisku apģērbu, jāņem vērā divi galvenie aspekti: vieta un laiks. Katrā vietā un katrā laikā tika valkāts nedaudz atšķirīgs apģērbs, kas sīkāk atšķīrās atbilstoši valkāšanas situācijai, gadalaikam, valkātāja sociālajam un mantiskajam stāvoklim utt. Veidot kartes ar konkrētu apģērba gabalu vai pat tikai to pazīmju izplatību ir ļoti noderīgi, lai sistematizētu datus, jo tādā veidā atklājas avotu ģeogrāfiskā pārstāvētība, tradīciju līdzības, kultūras un tirdzniecības sakari, retāk arī ietekmju virzieni. Tomēr apšaubāms, vai ir pamatoti un lietderīgi kartē iezīmēt novadu robežas pēc kāda viena vai pāris apģērba gabaliem, kuri pārstāv sieviešu goda apģērbu dažādos hronoloģiskos posmos.

Visbeidzot jāatzīst, ka reģionu pētnieki visā pasaulē parasti nonāk pie secinājuma, ka izteiktu tradīciju robežu dzīvē nav. Lai

ievērotu atšķirības, ir nepieciešams noteikts attālums jeb mērogs, jo, skatoties pārāk tuvu, redzams tikai tas, ka divu identisku priekšmetu nav, toties, attālinoties pārāk tālu, jebkuras robežas izzūd pavisam. Tradicionālā apgērba dalīšana novados atbilst 18. un 19. gadsimtā Eiropā attīstītajai idejai iezīmēt reģionu robežas, un mūsdienās, iespējams, tā jau zaudē zinātnisko aktualitāti.⁵⁰ Par to būs iespēja pārliecināties, turpinot pētījumus.

Kopumā secināms, ka jebkuram apgērba gabalam un tā formai, krāsai, lietošanas veidam utt. ir sava izplatības teritorija. Daudzi ir izplatīti ne tikai pāri viena novada robežām, bet arī pāri valstu robežām. Saglabājušies priekšmeti liecina, ka nereti lielākas atšķirības novērojamas laika, ne vietas griezumā. No dažādām vietām saglabājušies dažāda laika priekšmeti palīdzējuši veidoties priekšstatam par izteiktām ģeogrāfiskām atšķirībām. Tāpēc apšaubāms, vai tos visus var attēlot vienā kartē, iezīmējot novadu robežas, jo dabā precīzas apgērba tradīciju robežas nav novērojamas. Centieni meklēt atšķirīgo un veidot novadus ir kāvējuši ievērot, ka dažādās vietās valkātām tradicionālajam apgērbam ir daudz kopīga. Liela ietekme uz novadu savdabības konstruēšanu ir bijusi tās veidotājiem, muzeju krājumos uzņemto priekšmetu atlasei un šīs atlases veicējiem. Tāpēc mūsdienās, ja tomēr tiek pieminēti tradicionālā apgērba novadi, būtiski norādīt, kura autora iezīmētās robežas tiek piesauktas, jo vienota viedokļa un izstrādātas metodoloģijas to izveidei nav. Līdz šim izpētītais ļauj secināt, ka Latgales iekšienē tradicionālā apgērba novadi nav atzīstami par objektīvu konstrukciju.

SAĪSINĀJUMI

- A – Igaunijas Nacionālā muzeja krājuma priekšmetu signatūra
- CVVM – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājuma priekšmetu signatūra
- ERM – Igaunijas Nacionālais muzejs (*Eesti Rahva Muuseum*)
- LEBM – Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs
- LgKM – Latgales Kultūrvēstures muzeja krājuma priekšmetu signatūra
- LKM – Latgales Kultūrvēstures muzejs
- LNVM – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Ieva Pigozne (2018). Reuse of Garments and Accessories of Latgalian Clothing in the 19th Century. In: *Proceedings of the 60th International Scientific Conference of Daugavpils University. Part C "Humanities"*. Daugavpils: Daugavpils University, pp. 40–48. Pieejams: https://dukonference.lv/files/978-9984-14-865-6_60_konf_kraj_C_Hum%20zin.pdf
- ² Sanita Stinkule (2013). Pieminekļu valdes etnogrāfisko ekspedīciju vākumi. No: *Pieminekļu valdei – 90: Pieminekļu valdes mantojums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā* (Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja raksti, Nr. 18). Rīga, 104., 106.–107., 110. lpp.
- ³ A. Brandt (1845). Polnisch Livland und dessen Bewohner. *Das Inland*, 27, S. 451; Gustav von Manteuffel (1869). *Polnisch-Livland: mit lithographirten Karten, Originalphotographien, Holzschnitten und anderen Beilagen*. Rīga: A. Kymmell, S. 34–35.
- ⁴ Alma Birģele-Paeģle (1923). Kronika. Dziesmu dienas. *Latvijas Saule*, 7/8, 70. lpp.
- ⁵ Aija Jansone (2000). Viduseiropas tautu un Kurzemes tērpju raksturīgākās paralēles. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*, XX. Rīga: Latvijas vēstures institūta apģāds, 177. lpp.
- ⁶ Miķelis Skruzītis (1895). Latviešu tautas apģērbs savā vēsturiskā attīstībā un nozīmē. *Austrums*, 1, 10. lpp.
- ⁷ Rihards Zariņš (red.) (1990). *Latvju raksti = Ornament letton: Tautas māksla uzvalkos, audumos, būvēs, podniecībā utt. Pēc materiāliem valsts un privātos krājumos*. 2. sēj. Paris: Le livre letton, 1. lpp.
- ⁸ Turpat, 1.–3. lpp.
- ⁹ Aija Jansone (2009). Rihards Zariņš un “Latvju raksti”. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 93.–118. lpp.
- ¹⁰ Zariņš. *Latvju raksti*, 2. sēj., 3. lpp.
- ¹¹ Sanita Stinkule (2014). Skolotājam, literātam un tulkotājam, grāmatizdevējam, kartogrāfam un etnogrāfam Matisam Siliņam – 150. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*, 5/6, 45. lpp.
- ¹² Turpat, 43. lpp.
- ¹³ Jānis Niedre (1986). Siliņu Matiss jeb Matiss Siliņš. No: Matiss Siliņš. *Ko es pieredzēju un piedzirdēju: Stāsti par ļaužu sadzīvi Baltijā*. Rīga: Liesma, 9. lpp.
- ¹⁴ Stinkule. Skolotājam, literātam, 45.–46. lpp.
- ¹⁵ [Adolfs Karnups, Elga Kivicka] (1939). Ievads. *Novadu tērpi*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības kamera, IX lpp.
- ¹⁶ Turpat, VII lpp.
- ¹⁷ Adolfs Karnups (1936). Latviešu tērps pēdējos 350 gados. No: Arvids Dzērvītis, Valdemārs Ģinters (red.). *Ievads latviešu tautas tērpju vēsturē*. Rīga: J. Grinbergs, 98.–188. lpp.

- ¹⁸ Jānis Niedre (1931). *Sievietes apģērbs Latvijas atsevišķos novados*. Žurnāla Zeltene Nr. 16.–19. 1931. g. novilkums. Rīga: Valters un Rapa, 6. lpp.
- ¹⁹ Turpat.
- ²⁰ Jānis Niedre (1946). Latvijas PSR etnografisko novadu karte. No: *Latvju raksti*, I. Rīga: VAPP.
- ²¹ Mirdza Slava (1966). *Latviešu tautas tērpi* (Arheoloģija un etnogrāfija, VII). Rīga: Zinātne, 21. lpp.
- ²² Turpat, 20.–21. lpp.
- ²³ Zile Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte (sast.) (2003). *Latviešu tautas tērpi*. III sēj.: Zemgale, Augšzeme, Latgale. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 178. lpp.
- ²⁴ Zile Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte (sast.) (1995). *Latviešu tautas tērpi*. I sēj.: Vidzeme. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 160. lpp.
- ²⁵ Turpat.
- ²⁶ Bremze, Rozenberga, Ziņģīte. *Latviešu tautas tērpi*, III sēj., 181.–183. lpp.
- ²⁷ Turpat, 184. lpp.
- ²⁸ Turpmāk tekstā pie avotu izcelsmes uzrādīts 1940. gada pagastu dalījums, kuru izmanto LNVM. Pagastu pārveide uz agrāka vai vēlāka laika pagastiem diemžēl nav iespējama, jo pagastu robežas daudzkārt pārvietotas, bet lielākajai daļai priekšmetu kā izcelsmes vieta uzrādīts tikai pagasts, nevis sādža vai mājas.
- ²⁹ Aija Jansone (2012). *Krustpils villaines*. Rīga: Zinātne, 38. lpp.
- ³⁰ Turpat, 40. lpp.
- ³¹ Ilze Ziņģīte (2006). Sēliskās izpausmes Austrumlatvijas tradicionālajā apģērbā. No: Ilze Melne (sast.). *Pētījumi sēļu senatnē* (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr. 11). Rīga, 171.–179. lpp.
- ³² Pigozne. Reuse of Garments.
- ³³ Slava. *Latviešu tautas tērpi*, 107. lpp.
- ³⁴ Jansone. *Krustpils villaines*, 83.–86. lpp.
- ³⁵ Aija Jansone (1999). *Tautas tērpa krekli Vidzemē 19. gs.* Rīga: Zinātne, 27. lpp.
- ³⁶ Niedre. *Sievietes apģērbs*, 8. lpp.
- ³⁷ Anna Zariņa (1970). *Seno latgaļu apģērbs 7.–13. gs.* Rīga: Zinātne, 57. lpp.
- ³⁸ Johans Kristofs Broce (1992). *Zīmējumi un apraksti*. 1. sēj.: Rīgas skati, ļaudis un ēkas. Rīga: Zinātne, 97., 125., 135., 137., 144., 150., 153. lpp.; Johans Kristofs Broce (2002). *Zīmējumi un apraksti*. 3. sēj.: Latvijas mazās pilsētas un lauki. Rīga: Zinātne, 215., 357., 436. lpp.; Johans Kristofs Broce (2007). *Zīmējumi un apraksti*. 4. sēj.: Latvijas mazās pilsētas un lauki. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 159., 313., 372., 374. lpp.
- ³⁹ Broce. *Zīmējumi un apraksti*, 4. sēj., 373. lpp.
- ⁴⁰ Turpat, 375. lpp.
- ⁴¹ Broce. *Zīmējumi un apraksti*, 1. sēj., 105., 115. lpp.
- ⁴² Ilze Ziņģīte (2004). Par dažām Ziemeļlatgales un Baltijas somu tautastērpu līdzīgām iezīmēm. No: Una Balode (sast.). *Latvijas Vēstures muzeja zināt-*

- niskie lasījumi 2001.–2003.* (Latvijas Vēstures muzeja raksti, Nr. 9). Rīga, 25.–29. lpp.
- ⁴³ Stefānija Uļanovska (2017). *Poļu Inflantijas latvieši: Etnogrāfisks tēlojums*. Rēzekne: RTA, 40. lpp.
- ⁴⁴ Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte (sast.) (1997). *Latviešu tautas tērpi*. II sēj: Kurzeme. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 22.–23. lpp.
- ⁴⁵ Uļanovska. *Poļu Inflantijas latvieši*, 40. lpp.
- ⁴⁶ Plašāk par priekšautu rotājumu sk.: Ieva Pīgozne (2019). Priekšauta valkāšanas tradīcijai pa pēdām. *Letonica*, 39, 177.–193. lpp.
- ⁴⁷ Elga Apsīte, Māris Kļaviņš (2018). Iekšējie virszemes ūdeņi. No: *Nacionālā enciklopēdija Latvija*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 163. lpp.
- ⁴⁸ Andrejs Dīriķis (1871). Poļu Vidzeme. *Baltijas Vēstnesis*, 41, 324. lpp.
- ⁴⁹ Linda Welters, Abby Lillethun (2018). *Fashion History: A Global View*. London; New York: Bloomsbury Academic, pp. 2, 161–170.
- ⁵⁰ Thomas K. Schippers (2006). Cultures in Space: Some Reflections on the Mediterranean and the Baltic in a Comparative Anthropological Perspective. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*. Vol. XII: Defining Region: Socio-cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives, Part 1, pp. 10–13. Pieejams: http://briai.ku.lt/downloads/AHUK_12/12_009-018_Schippers.pdf (skatīts 25.10.2019.).

VERSIONS OF DIVIDING TRADITIONAL DRESS INTO REGIONS. EXAMPLE OF LATGALE

Ieva Pīgozne

Dr. art., Institute of Latvian History, University of Latvia, researcher.

Research interests: the history of dress in Latvia, currently working on a monograph on traditional dress in Latgale in the 19th century.

Researchers of Latvian dress history have made multiple attempts to divide the traditional dress of the 19th century into small regions and to draw maps of these regions. Emphasising the differences among the garments that survived from these regions, Latvian folk costumes were created. The aim of this study is to investigate the construction and the validity of these regions regarding Latgalian traditional dress. To find out how these regions were constructed a thorough examination of the maps was carried out and their justification was questioned by analysing the uniqueness and chronology of the characteristic traits of the garments that were used for the division of each region. The conclusions made allow to revise the approach of seeking the geographical differences that has been used in the research of traditional dress so far.

Key words: Latvian traditional dress, 19th century, region, map.

Summary

Since the interwar period, researchers of Latvian dress history have made multiple attempts to divide the traditional dress of the 19th century into smaller regions. They also published maps of these regions. In 1930s, Latvian folk costumes were created by artists and museum personnel by emphasising the differences and combining the garments that had survived from these regions. Rihards Zariņš, Matīss Siliņš, Adolfs Karnups and Elga Kivicka made the first maps of regional costumes in the 1930s. Jānis Niedre cleared most of the borders and created a map of more widespread clothing traditions in 1946. Mirdza Slava returned to the division of regions in 1966, and Zīle Bremze, Velta Rozenberga and Ilze Ziņģīte produced yet another version of regions in 1995–2003.

The aim of this study was to investigate the construction and the validity of these regions regarding Latgalian traditional dress. To find out how these regions and maps reflecting them were constructed a thorough examination of the maps was carried out and their justification was questioned by analysing the uniqueness and chronology of the characteristic traits of the garments that were used for the division of each region.

The research revealed that before any common or distinctive traits could be found in the dress of any region, the garments had to be collected by the museums. In the 1920s and 1930s, the process of collecting the items that had randomly survived from peasants was influenced by the capacity of the expeditions, as well as by the ideological position of the researchers and people who advocated for wearing folk costumes. Their priority was to look for the luxurious and elaborate garments that showed distinction and originality so that they could be used as a proof of the rich culture of the Latvian people. Thus, the quest for differences and uniqueness was present at the very foundation of the museum collections that formed the basis of the future analysis.

It was discovered that none of the examined six maps were alike as each of them was created based on different and often vague criteria. A closer study of the remaining garments revealed that all the traits that were used to distinguish the traditional dress of the regions within Latgale can be found in other areas. In several cases, e.g., ornamented twill linen cloth used for chemises and shoulder straps embroidered with red yarn, were common not only outside Latgale but also beyond the national borders. Some regional peculiarities turned out to be characteristic traits of certain historical periods: white monochrome skirts reflect the tradition of the 18th century and the beginning of the 19th century dress while tartan skirts belong to the fashion of the second half of the 19th century. When white skirts have survived from one area and tartan skirts

from another, it can lead to an assumption that they show regional differences.

The conclusion is that every garment, its form, colour, usage etc. is distributed in a specific area. Many traits are common beyond the borders of one region. The garments that have survived show that more distinctive differences may appear between two skirts that are three decades and not three parishes away. This questions the ability to show them on the same map and draw borders based on them. It also emphasises the necessity to acknowledge that peasants' traditional dress has always been exposed to changes in fashion. Determination to finding regional differences has been an obstruction in seeing that, as well as in noticing how many common traits there are among dresses of various regions. The conclusions that were made allow to revise the approach of seeking the geographical differences that has been used in the research of traditional dress so far.

This article reflects the results of Ieva Pīgozne's postdoctoral research project *Development of Folk Dress in Latgale in the 19th Century*.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1. Rihards Zariņš. Latava. Published: Rihards Zariņš (red.) (1990). *Latvju raksti = Ornement letton: Tautas māksla uzvalkos, audumos, būvēs, podniecībā utt. Pēc materiāliem valsts un privātos krājumos*. 2. sēj. Paris: Le livre letton, 1. lpp.
- Fig. 2. Ethnographic map of Latvia based on folk dress and jewellery by Matīss Siliņš in 1930. National History Museum of Latvia (CVVM 249960)
- Fig. 3. Adolfs Karnups, Elga Kivicka. Latvian regions. [Adolfs Karnups, Elga Kivicka] (1939). Ievads. *Novadu tērpi*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības kamera, IX lpp.
- Fig. 4. Map of ethnographic regions of Latvian SSR. Published: Jānis Niedre (1946). *Latvju raksti*, I. Rīga: VAPP
- Fig. 5. Complexes and local variants of Latvian dress in the beginning of the 19th century. Published: Mirdza Slava (1966). *Latviešu tautas tērpi* (Arheoloģija un etnogrāfija, VII), Rīga: Zinātne, 21. lpp.
- Fig. 6. Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte. [The map of regions in Latgale]. Published: Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte (2003). *Latviešu tautas tērpi*. III sēj.: *Zemgale, Augšzeme, Latgale*. = *Latvian National Costumes*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 178. lpp.